

Szívmérték

„Így tudja meg a szív...”
Albert Camus

1. (Mit? Hogyan?) Mi köze az isteni *perihéliumnak* az irodalomhoz? Mind sejtjük, némelyek beszélnek is.

Amúgy most volt volna alkalom a dilemmát pusztán annyival elintézni: ki kérdezte? Tüzetes magyarázatokra csakugyan se idő, se hely. Hanem a tallózásra, mérlegelésre (pláne mázsálásra) készülve mégis illene, tán kötelező is egy-két megjegyzés arról, hogy honnan és miből merít, mit vet latra az ízlés, a szimpátia.

A profán világnak mondván: az isteni *közelpontban* hinni annyit jelent, hogy az embernek jólesik remélni. Hátha! Miért is ne? Talán az alkotás pályája néhanapján tényleg azonos ívet ír le az abszolútumával. Ámbár mindnyájan jól tudjuk, e heveny reményt át-átdöfi a gúny; hinni benne kicsit olyan, mint küzdeni a lenézéssel. Mindenesetre nem hitvány remény; annak a kérlelhetetlen és kompromisszumot nem ismerő gürcölésnek a kamata, amely egykor nagy nevet nyert. Mennyi maradt mára az egykori nyereségből? Vannak sejtéseink, viszont sokkalta érdekesebb, hogy modern felületességű világunkban már a dolog bolygatása is mennyiféle ingerületet kelt.

Akárhogyan a remény vagyunkája nem esik adó alá, az alkotással összefüggésbe hozott isteni *közelpont* konstellációját illetően pedig csak saját szív mértékünkre támaszkodhatunk. Más az írói önérzet. Ennek épsége, minthogy az irodalmat beragyogó paradoxonból fakad, pontosan az irodalom épségével arányos.

Egytől egyik minden irodalmi mű, ha kitart és hű önmagához, születésével a lehetetlent futja be. Külön világa, amelyet megteremteni és a történelemből kiemelni kíván, a történelem terepéül szolgáló valóságban gyökerezik. E valóság: alakatlan és folyton elaprózódik; véletlenek láncain fityegő megannyi cserép. Amelyeket az alkotás fog majd megragadható egységgé formázni. Addig: szétforgácsolódott, megoldhatatlan élet, azaz történelem; a konkrét történelem valósága; ez pedig, mint Nietzsche mondja, minden művész számára elviselhetetlen. Lázad is ellene az alkotó – ellene és érte. Ez a kettősség előre jelzi az irodalomban rejlő csodálatos dinamikát, amellyel az alkotás túlírja saját gátjain.

KELEMEN LAJOS (1954) író, költő, szerkesztő. Utóbbi könyve: *Részben az egész* (2015).

A fabatkánál kicsivel is számottevőbb alkotás éppen arról ismerhető fel, hogy nem hagyja sarokba szorítani magát. Bár megtestesülésében történelem is, de megvan az ereje hozzá, hogy felszabaduljon a történelemben. Minthogy azonban egy sajátos, leírt, majd újra és újra felülírt történet tárgya is, a dolgok külön gráciája, hogy egy talányos tekintettel szemben, igaz, időlegesen, mégis megadásra kényszerül.

E talányos és állítólag szigorú tekintet az irodalomtörténet jegyzőié. Az írott irodalomtörténetek a sokat tudó, eszes és bátor emberek építményei – munkálkodásukat respektáljuk. De ha itt, a formán túl, egy jóféle, kellően sokirányú meggyőződésről is szó van, e meggyőződés következményekkel jár. Emlékezzünk, hogy például a Voltaire-félék hogyan öntik le a magamagában hatalmas történelmet! Az, hogy a történelem egy alkuk árán létrehozott mese, végtelenül tapintatos mérleg-jegyzet. Meghitt, finom szorongássá válva tölti el az embert a feladat, ami egyszerre gond, öröm, megtiszteltetés, szót kell szólni (messzemenne az irodalomtörténet-írók bizonyos generatív merészségétől), csakis személyes kontóra és nem akármiről; egy képzelt mérleg nagyon is valóságos nyelven kell játszani. Tizenöt év szépirodalmi könyvterméséből melyik három vers-, illetve prózakötetre emlékszünk úgy, mint amelyik ízlésünk gyönyörére, lelkünk örömére vált – nagy kérdés, eljátszani vele komoly játék!

Kiválasztani a rengetegből hat könyvet. Ennyire adatott tér.

Habár játék, kedves munka, máris fülleszt: hogyan kezdjen neki az ember?

Semmi esetre sem rangsor következik, nem rovatos ív, nem kombinációkra alapozott táblázat. Hanem játék, amit a pillanatnyi kedély irányít, s amely személyes ismeret- és ízlésteszt is egyben. Mondjuk így: egy többé-kevésbé kegyelemből teremni engedett kertből gyümölcsök ízelelése következik.

Nincs emberfia, aki kortársként teljes egészében rálátna a kortárs irodalom folyamára. S kiváltképp a könyvkiadás egészére, még a megjelent szépirodalmi művek összesére sem. Magyarán: fogalmam sincs, hogy tizenöt esztendő alatt sok vagy kevés könyv jutott-e el hozzám a figyelemre legfőképp érdemesek közül. Annyit mondhatok, mégpedig változatos szövegmélységű könyvek rendszeres olvasójaként, hogy a most múlt tizenöt esztendő alatt egyaránt látni véltem a nagyság és az esztétikum után loholó kocavadász skribler megjelenését; a csoda is megérintett, a tüneményes együgyűség is. Láttam, akiben gondolat és érzés úgy testesül meg, hogy lehetőleg ne sokan értsék, s láttam, hogy némely egyszerű lelkek milyen széles lendülettel erőltetik a komplikáltságot. *Láttam a boldogságot én* – szükséges-e ennél több?

Kétszer három könyv; akkora a tér, amekkora. Alkalmazkodom, de előbb kérem engedni, hogy lejegyezzem ide a névsort, amely a kétszer hármassal után is ugyanaz marad. Szimpátiám nem különdíj; egyszerűen bennem is, mint bárki másban, dolgoznak hangsúlyok. Sokkal több író, sokkal több mai magyar író, szerkesztőt méltányolok, mint ahány név idekerül; de azok kerülnek ide, akiket ilyen vagy olyan okból közel érzek magamhoz, még ha ez nekik esetleg nem is válik örömükre. Mindnyájukról írtam, mindnyájuktól nyertem. – S hogy

azután ők nyertek-e tőlem bármit is? E tekintetben kicsiny reményeimet roppant kétségek gyötrik.

Tehát olvasói szívem válogatottja: Ács Margit, Ágh István, Bertók László, Bíró Gergely, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Dobai Péter, Falusi Márton, Farkas Boglárka, Fenyvesi Ottó, Iancu Laura, Jász Attila, Gergely Ágnes, Kalász Márton, Kiss Anna, Mezey Katalin, Nagy Gábor, Oláh János, Prágai Tamás, Takács Zsuzsa, Tárnok Zoltán, Tóth Erzsébet, Villányi László – máris túl hosszú, de mégsem elég hosszú a névsor. Mindegyik név manifesztum is – tessék, lehet kalkulálni, asz-szociálni.

Egy-egy könyvével három költőt választottam: Buda Ferencet, Kalász Mártont és Tóth Erzsébetet, három prózaírót: Iancu Laurát, Oláh Jánost és Tárnok Zoltánt.

2. (*Kiket? Miért?*) Elégyszer bebizonyosodott már: ha az életközelség és a belőle megszületett élmény, részvétel és részvét átélése megtalálja eredeti kifejezési formáit, megszületik a költészet, amely az erkölcsi intelligencia szintjén (mint feladat és szenvedély) tölti be a szerzőt. Aki egyszer is olvassa, meggyőződhet róla, hogy Tóth Erzsébet lírájában öröm van, az érzelmi korlátlanság öröme, ami többé-kevésbé egyet jelent a természetességgel. Olyan líra, amelyben a szív kötetlenül végigjárhatja a maga útját; így jut el, gyönyörön és elkese-redettségen, rajongáson és lemondáson át a tisztánlátásig.

A régi értelemben vett fehérruhás reménnyel kezdődött; hogy a változások provokátora és hű kortársaként a közép-európai egzisztencializmus sivatagában, vagyis a reménység egy egészen sajátos tartományában találja magát. Ennek az útnak minden nyomát viseli Tóth Erzsébet lírája, ebbe a kínálatba torkoll realizmusa és metafizikája. „A költészet – mondja Heaney – ásás, méghozzá olyan leletek után, amelyek végül növénynek bizonyulnak...” És az *Aliz már nem lakik itt* csakugyan arról árulkodik, hogy a költészet valamiféle növényesítés, amelyben a mag a röpke örökkévalóság, a kifejlett növény nyarak tanúja és nyarak elvesztéséé. Ilyenkor a szellem tagad és elfogad, bár nemcsak ez a dolga. Az is, hogy jövődő őszök elé forduljon.

Nemigen jut eszembe férfiköltő, akit könnyebb volna testvériesíteni Tóth Erzsébettel, mint Buda Ferencet. A testvérség nem jelenti, hogy a kettő: egy, művek tetőtől talpig való összevetésében sem. Tóth Erzsébet és Buda Ferenc együtt kész és maradéktalan példa arra, hogy a magyar lírahagyomány komplexuma (például Balassitól a klasszikus magyar avantgárdig) tovább árnyalható előkép és tökéletes alapköve lehet a XXI. századi komplexusokkal vívódó egyéniségnek. Nem kizárt, hogy épp a hagyomány ad új diszpozíciót, mert ebben is megvan az írás egyik alapritmusa és etikája; az, hogy alkotni hűség és lázadás; az, hogy minden alkotott tárgy egyúttal a megóvás, elkopás, újratereztés súlyos balladája.

Egyes egyedül a kezdet és vég egyénre szabott szakaszhatáráig nézve relatív az idő. Egyébként pedig a mozgás (a teljesség, az önazonosítás felé terjedő mozgás) akadályozottsága jellemzi. Az akadályozottság érzetével egyaránt összefügg

a komikum, a tragikum, az abszurd vagy éppen a lázadás. Erre vall például az a típusos vers Buda Ferencnél, ahogy ő képzelete nagy erejét minduntalan próbára teszi a begyakorolt, szoros formákban. Megengedi-e a mai rohanás az összefonódó érzékelés és asszociáció játékát és rendeződését a magánvilág villanásaitól a közösség problémarengetegéig? Talán; míg élsz... Buda Ferenc könyve, a *Míg élsz*: fájó, de becsületes számadások, egészséges nyújtózásokkal a derű lugasaiban; lélegzés, érvelés, a magyarázható felejtés életkedvvel teli cáfolata, amely újra megerősíti („Ami fölfelé végtelen, / az lefelé is végtelen, / és oda-vissza végtelen, / réseken, töredékeken”), hogy a formakötöttség adott esetben ekvivalens a gondolat szabadsággal.

Egy Buda Ferenc-versről értekezve írtam a XX. századról, hogy *ez egy ilyen század*, s nem éppen a gyönyörei jutottak eszembe. A XX. században szinte minden adva volt, és jóformán semmi sem lett megoldva. A kor a félreértett egység kora is. E kor közepe tájáról való Kalász Márton. Naiv, bizakodó és családias hangulatban szövi első elégiáit, többnyire kis távolságokról. Annál lenyűgözőbb, hogy költészete már-már abszolút mozgást nyer; mihamar a gondolatiság, a nagy alkotókra jellemző bölcséleti felelősség költője lesz. Kalász onnan fogva önmaga, amikortól a végtelen panteistájaként dolgozik; a minden és a semmi sejtelmével, e sejtelmekre vont tragikus és ironikus színekkel.

A külső anyagszerűség, a térhatású kép, a testi világ inspirációinak belsővé válása az élmények olyan esszenciáját és olyan metafizikát feltételez, amely a kész műben akár a legbonyolultabb gondolatokat is a hangzás szuggesztivitásával ruhazza fel. Talán éppen azért, mert a költő egyszerűen fogalmakat érez, érzi a fogalmak fölötti töprengés lehetőségét, s nemcsak ráérez a gondolat drámájára, kifejezni is képes, hogy a gondolat annak az univerzumnak az axiómája, melyben a legbizonyosabb szilárdság: Isten. Aki megvérzett és gyógyító elevenység. Mihez is ragaszkodunk benne: magunkhoz? A másikkhoz?

Kalásznál a szűkszavú konstrukció, neologizmusaival, mesei, bibliai utalásaival, régiségrajongásával, a költészeti hagyományra való hivatkozásaival merőben egyéni forma. S micsoda hangulatokat és távolságokat köt át a versek különös szófűzése. Ami e forma felől nézve távolság, gondolatok és képzetek távja, az lelkileg gyötrelmes mélység.

Mint *Összes verse* mutatja, az ősökhez, a gyermekkorhoz, a nyelvhez, a természethez való vonzódás a beérkezett lírikusnak is kedves témái. Ahogy a hangszerelés, a kifejezés belső komplikáltsága, a tört, közbevetésekkel tűzdelt, befejezetlen mondatok, egyáltalán a beszéd érdekessége minduntalan előhossa a hit bizonyosságát és nosztalgiáit (a sértetlen reménytől a kétségbeesésig): ez nem a kvalitás egyre teljesebb kifejlése: maga a kvalitás. Elragadtatva mondom mindent, s ez az elragadtatás régóta megvan bennem. Részemről nemcsak kész dolog. Több ennél: ma is akcióban levő folyamat

Ahogy mindenki tudja, az irodalomtörténet és a műfajelmélet fixált tanai szerint az európai szépirodalom kezdetén egy impozáns epikai mű áll, amelyben az ég összeér a földdel. Mitológiai képei és mítoszteremtése rögtön azt a hatást

adják, hogy e mű a végtelenből és a történelemből van összerakva. Az epikának, ezer közbeeső (tanulságos és időbeli) lépcsőfok után, úgy látszik, örök izgalma a végtelenbe vetett, de ugyanakkor kora keretében szorongó ember; az, hogy az ember mihez kezd történelmével, amely bölcsője és keresztje is. A múlt század ötvenes-hatvanas éveiben élt, vagy jobban mondva a kényszerű életutánzatba és zárfalakkal erősített helyzetekbe préselt kelet-közép-európaiaknak elég okuk van rá, hogy ne simogató becézéssel beszéljenek a történelemről. Oláh János például a *Száműzött történetek* figuráiban azokat kelti életre, akik folyton-folyvást saját körülményeikbe ütköznek.

Írásművészete abban rejlik, ahogy türelmesen nyomom követi, miként jutnak el hősei, cselekvéseik és meggyőződései következtében, vagy még inkább egy kor eseményeinek nyomására, a sebzettségig, amely túl van a testen: legfájóbb hatása pedig az, hogy egy közösség hagyományos struktúráit és kultúráját pusztítja. A *Száműzött történetek* nemcsak egy világot hoz magával, hanem e világ szorongató konfliktusait is. A ficamot kapott félmúlt képeiben mutat rá, mért döccen meg minálunk a történelem azon a ponton, ahol a múltnak a mával a história kompozíciójaként természetes módon kellene összefűződnie. Oláh Jánost sorsa és talentuma felkészítette rá, hogy e száraz és szomorú történelmi dilemmát valamiféle prózaköltészet visszafogott, de soha el nem nyomott színkészetével, mint krónikás tanú, magas nívón fejezze ki. (Elbeszéléseinek plaszticitása tüstént elárulja: a *Száműzött történetek* drámái költő keze alatt bontakoznak ki: műfajhűen; anélkül, hogy a prózát akárcsak dúsítás végett is lírizálná.)

Hazavinni a történelmet, nem okvetlenül nagy ajándék. De száműzni: több mint végzetes.

Az Oláh-féle próza kemény, tiszta mondatrend. Úgy ír egy korszak abszurdításáról, ahogyan Swift edzette különlegesen nagyhatásúvá a szatírát: rezzenéstelen arccal, alanyi élményeit használva; Oláh azonban nem magyar Swift. (Annál festőibb, stílárisan összetettebb.) Igaz, annyiban tán mégis emlékeztet Swiftre, hogy a realizmusnak az övéhez hasonló kázushoz tapadása, amely látszólag minél higgadttabban, józanabban, ugyanakkor minél szélesebb tekintettel szemlél, annál dúsabb és hitelesebb, Oláh Jánostól sem teljesen idegen. És az epikai higgadtság, a klasszikusan világos előadás úgyszintén az Oláh-próza cégjegye.

Stíluson és témán fölül, viszont a képzelet valóságteremtő erejének hitében Oláh a tér fiktív pontjaira helyezi ki a számára nyilvánvalóan töviről hegyire ismerős vidéki, falusi környezetet. És a képzelt színhelyek valamilyen formában szinte szakadatlanul veszélyeztetett figuráit. A fantázia által lokalizált helyszínekről a szerző csodálni valón életteli rajzokat ad.

Mégis: a történelemben az ember vonásai és tettei mind azzá válnak, amivé a jövő? Ígéretes, azután elomló titokká? Csakugyan muszáj, hogy nap mint nap megremegjen az emberség? És ha egyszer a hatás-ellenhatás alapján, éppen gyötrelmeinkkel betelve, megpróbálnánk ezt az emberséget talpra állítani a szabad levegőn? Nem könnyű, de becsületes kérdéseket tesz fel Tárnok Zoltán ti-

zenegy elbeszélése, a *Távolodva*. Álmélkodjunk messziről, vagy érezzük otthon magunkat a hétköznapiok emitt kert-, amott sivatagszegélyén? Ez máris nagy történetet sejtet, s érződik rajta, hogy irodalom. A válogatott elbeszélésekben az a fajta irodalom kel életre, amely nem ihletett verbalizmusokban keresi boldogulását, hanem tapasztalat, alázat, életismeret, írói intelligencia révén kelt életre hús-vér figurákat, s amelyben a tragikus, tréfás, patetikus komédiázás, a történetek porondján mozgatott figurák testi-lelki végletek közt játszódó, a nyomorúságtól a reményig vezetett kalandjai, s e figurák tárgyvilágának leképezése vagy stilizálása analóg az emberi valósággal. Alig hiszem, hogy az ilyenféle irodalom ne volna egyszersmind termékeny irodalom, ne lenne égetően időszerű. Nem téveszteti szem elől az embert. S inkább megragadni, semmint elsodorni. A termékeny irodalom korholja, vallatja, mérlegeli, számon kéri a létezést, de távol áll tőle, hogy öncélúan rágalmazza. Fölgyűjteni inkább esendőségeinket; valami efféle attitűd a *Távolodva* című köteté. Egy aligha finomkodó korban, valamenynyien egy kusza valóság szereplői vagyunk, ezt nem lehet tagadni. Úgy látszik, az örökölt nyomorúság egyelőre kitart: velünk ballag, mint hűséges kísérője a napoknak. Továbbá úgy látszik, a történelem lapszélére könyvelt sorsokban, akármelyik korszaké is a tétel, van valami kínosan közös – a nem zseni sorsszámán.

Tárnok Zoltán prózája a maga szilárdságával és szinte magányosságával éppen erről ad számot. Óramű-epika az övé. Ugyanaz a pontos, szótakarékos mondatfűzés jellemzi a pálya elején, mint érett korában. Nem melleleg szólva, ebben nagyon hasonlít Oláh Jánosra.

A történelem olyan, amilyen; olyan, mint egy ellenállhatatlan kuszaságú kép, amelynek sorsa az örökös helyesbítés. Ez a vaklendületűnek tűnő szülemény azonban egyvalamit kétségkívül helyreállít, az esélyt. Állandó mozgásra ösztönzi a lelket. Mindenképp az életet akarja. S mint ahogy áldozatokra, szűksége van a termékenységre. S attól a pillanattól fogva, hogy megfogyan benne, a hűség tiszta felismerés; ez lesz az ember számára a legfőbb jó. A hűség nem az a vak türelem, ami elhomályosítja a másutt zajló kalandok felé vezető utakat.

Valahogyan mintha a lélek minden módon azt akarná szóvá tenni, hogy a szerelem és a szeretet az egyetlen, ami olykor ugyan pusztít, de nem tagad meg bennünket. Hogy mi az ígéret az efféle feltételezésekben? Talán nem sok. Vagy mégis – ha arra eszmélünk, hogy egyszerre csak közel jön, elházasodik a mágia.

Íme: a *Szeretföldben* Iancu Laura konkrétan egy kis szerelemtornából és szerelemszaggból kibontva vadonatúj lexikográfiáját adja a ragaszkodás egy változatának: a *Szeretföldben* a lélek érvelése minduntalan összeolvad a test nyelvezetével.

A hűséggel összekapaszkodó ember, aki útra kel, tükröt tart maga elé. Ez a legnagyobb realizmus, amely legnagyobb szerűbb formájában arra épít, hogy a valóság egyetlen életlehetősége az, ha nem semmisíti meg titkait. Minthogy Iancu Laurának láthatólag eszében sincs lemondani önmagáról, tükrébe pillantva nemcsak magát látja, hanem hűsége csodás történéseit is. Szeretettel érezni

néhány ember iránt, kötődni egy darab égbolthoz, egy tájhoz, a felénk forduló arcokhoz: az ilyesféle egyszerű nagyságból sarjadzik fel teljes valójában a hűség.

És Iancu Laura vonásai maradéktalanul kirajzolják az övéinek vonásait, miközben számos földije, a *Szeretföldi* figurák legtöbbje az ő vonásait is hordja.

Tud valamit, ami meghat és izgalomba hoz, s nem elbűvölni, hanem oltani igyekszik a lélek szomját. Az élet lényeges, a rendeltetés számít, ésszerű vagy ördögös történéseivel, ahogy száraz logikája mögül előtűnik az emberre hárult naiv és visszaverhetetlen álomerő, a líra. Édeni álom egy túlságosan is nyomasztó és mesterkélt korban? Csakhogy a nagy lélek számára nincs kibúvó: nem akarhatja meddővé tenni, és nem szokhat meg a termékenység elől.

Szeretföldön templomot építenek. A templom, a szentélykörzet: energiatelep. „Düledszik a fal, roskad az ember, hallgat az Isten...” Ezt az állapotot kell a romokon felmérni, s mielőbb az ellenkezőjére fordítani. A romhalom szimbolikus vonatkozása világos, értjük történelmi allúzióit, s értjük, hogy egy közösség lelkiállapotát jelképezi. Iancu Laura pedig lelkes engedelmességgel meséli őket, egészen mélyen beleérezve a hűség, a hovatartozás titkaiba.

Hadd lássa Isten a nyomorúságunkat, halljuk tőle egy helyütt. A tiszta, természetes beszéd, a különös ritmusoktól csobogó szöveg szörnyűségekről szól, és nevetséget keltő esetekről. Az egész együtt, ahogy tömörsége ellenére, szinte elburjánzik az olvasóban, Teremtőnek és teremtménynek, földnek és kultúrának az egybefűzése egy hatalmas szerelem. Félúton a tökéletes tárgyszerűség és a stilizálás között olyan mágiát sikerül megteremtenie a szerzőnek, amibe belemerülve ki szabad mondani: sejteni vélünk valamit arról, hogy mi is az ihletettség.

Ha filmrendező volnék, nagyon hangosan ütném a dobomat, hogy Iancu Laura irodalmi ajándéka, ez a kisterjedelmű nagyregény, a *Szeretföld*, mielőbb filmajándékká is váljék.

Ismétlem magam: a *Szeretföld* szenvedélyes mű. Attól lélegzik egészségesen, mert ismeri és betartja a szenvedély mértékét. Világának tengelye az a fajta élet, amelyről csak a talányhoz fogva lehetséges becsületesen szót ejteni. E talány épp akkora, hogy a földtől az égig ér. Az ég is, a föld is kimeríthetetlen

*

S ha itt a végén legalább szemernyi összefüggést ad, hadd jegyzem meg: sejtem a gátjaimat, irigy nem vagyok – ez nem gyónás, vagy ha mégis, tanulásvágyam megvallása; mindenegyus író, akitől az évek során ezt-azt elolvashattam, fogyatékoságaimat apasztotta. Amit például Camus-tól tanultam, azt korlátlanul és lelkifurdalás nélkül a sajátomnak tekintem: szívem mélyén csak a legszegényebb életek vagy a szellem legnagyobb kalandjai előtt érzek őszinte alázatot. Nevetnivaló világunk talán nevetgél ezen. Hogy okkal, ok nélkül-e, főntebb, némileg részletezve a dolgot, erről akartam beszélni.